

67-72-81/1
23.08.17

Спеціалізованій вченій раді
Д 35.052.11 у Національному
університеті «Львівська
політехніка»

ВІДГУК

офіційного опонента

ТОВБИЧА ВАЛЕРІЯ ВАСИЛЬОВИЧА

на дисертацію **БОРИСА Андрія Михайловича**

«ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ РАДОСЛАВА ЖУКА

**НА РОЗВИТОК САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
В ПЕРІОД КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ»**

представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури за спеціальністю

18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Актуальність теми дисертації

1. Тема представленої роботи та її зміст в цілому відповідають вимогам і паспорту спеціальності 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури». Актуальність теми дисертаційної роботи не викликає сумнівів, оскільки на протязі останніх десятиліть у церковному будівництві відбулась зміна художніх пріоритетів внаслідок чого домінуючі позиції зайняла тенденція історичного ретроспективізму, що часто набуває вигляду простого відтворення зразків епохи середньовіччя та бароко. Однією з причин цього явища є невідповідність модерністських архітектурних прийомів очікуванням членів релігійних громад щодо церковної будівлі. В зв'язку із цим очевидною є потреба додаткового переосмислення модерністського та неомодерністського досвіду і розробка більш досконалої концептуалізації сучасних тенденцій у архітектурі для сакральних споруд, досвід інтерпретації українсько-візантійської традиції церковного будівництва в умовах домінування модерністських тенденцій. Серед тих хто спробував переосмислити та узагальнити цей досвід в контексті цього явища, значне місце належить самобутньому досвіду канадського архітектора Радослава Жука, весь життєвий шлях та архітектурна творчість якого творять синтез західноукраїнської та діаспорної концептуалізації сакральної архітектури ХХ століття. Дослідження цього досвіду є необхідним для формування цілісної теорії української архітектури ХХ століття та її взаємопов'язаності із процесом світового архітектурного розвитку. Численні зразки сакральної архітектури, що виникли на терені Західної України на межі ХХ - ХХІ століть, та до певної міри дали

поштовх для розвитку сакрального будівництва в інших регіонах, досі не стали об'єктом самостійного наукового дослідження, в зв'язку з чим залишаються невизначеними питання їх культурно-мистецької класифікації та ціннісної градації.

І ще, трохи від рецензента, те що здобувач може не відчув, або не звернув увагу, може за відсутності життєвого досвіду. Аналізуючи авторські роботи видатних сучасних архітекторів звертаємо увагу на відсутність в цьому ряду українських імен. Може це закономірність пов'язана з політичними та суспільними негараздами в державі? Може недоліки в освіті та неможливість самореалізації архітектурних талантів? Може і так. Це тема окремого дослідження. Але, на думку опонента, науковця з достатнім життєвим досвідом, серед причин цього явища чи не найважливіше – майже повна відсутність наукових досліджень пов'язаних із теоретичним і практичним доробком сучасних українських архітекторів. Світ не знає їх творчості, їх здобутків, їх ідей. А сучасних умовах інформаційного простору, без науково-інформаційного та рекламного підґрунтя світ так і не побачить що серед нас теж є архітектурні постаті світового рівня. І робота науковця – знайти, дослідити, узагальнити, донести до суспільства. У мене є надія, що дослідження Бориса А.М. не залишиться виключенням, а відкриє нову сторінку в дослідженнях сучасної архітектури.

Наукова новизна одержаних результатів.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні результати, що мають вагому наукову новизну.

Вперше науково систематизовано феномен сакральної архітектури Радослава Жука як синтезу теоретичних відкриттів та практичного проектування.

Розкрито світогляд та особливості проектної культури пострадянських архітекторів кінця 1980- х - поч.1990-х років та їх подальшу професійну трансформацію під впливом виникнення церковної архітектури.

Досліджено тяглість поглядів на сакральну архітектуру у Західній Україні на межі ХХ - ХХІ століть та поєднуючий вплив теоретичних положень розроблених Радославом Жуком між двома періодами активного сакрального будівництва початку та кінця ХХ століть.

Проаналізовано ряд морфологічних експериментів у сакральній архітектурі Західної України, метою яких була адаптація модерністських та неомодерністських принципів проектування та виокремлено з них ті, які розвинулись під впливом творчості Радослава Жука.

Окреслено характерні риси сакральної архітектури Західної України межі ХХ - ХХІ століть і роль постаті Радослава Жука у її становленні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Детальне ознайомлення з текстом дисертації Бориса А.М. дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта до дослідження є досить об'єктивним. Всі основні наукові положення та висновки, які автор запропонував в дисертації, теоретичні та практичні результати, які винесено на захист, належним чином обґрунтовані. Вони базуються на п'яти основних перспективних напрямках методичного опрацювання теми: а) дослідження професійного доробку Радослава Жука та пострадянських архітекторів; б) дослідження архітектурних прийомів застосованих Р. Жуком в) дослідження діяльності та популяризації творчості Р. Жука, г) дослідження української ідентичності в сакральній архітектурі, д) дослідження суспільного бачення сакральної будівлі.

По методу порівняння проектного світогляду архітекторів та церковних громад та стилістично-еволюційного аналізу було охоплено шлях еволюції церковної архітектури української діаспори, котрий характеризується наявністю двох контрастних полюсів – ностальгічно-традиціоналістського та модерністського, а також явищ що займають становище між цими двома полюсами. Зпозиціоновано творчість Радослава Жука серед відповідних виділених стилістичних напрямків: еkleктично-історичного, класично-модерністського, неомодерністського, неоісторичного та постмодерністського.

Для реалізації поставлених завдань використано комплекс інших теоретичних та емпіричних загально наукових та спеціальних методів. Зокрема біографічний, стилістичного аналізу, порівняльного аналізу, натурних обстежень, опитування, а також спеціально розроблений метод аналізу геометрично-семантичних образів.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційна робота Бориса Андрія Михайловича на тему «Вплив творчості Радослава Жука на розвиток сакральної архітектури Західної України в період кінця ХХ – початку ХХІ століть» складається зі анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків, які містять акти впровадження і таблиці додаткового характеру. Загальний обсяг дисертаційної роботи 228 сторінок, з яких – 149 сторінок основного тексту та 28 ілюстрацій та 7 таблиць, 104 позицій бібліографії та 4 сторінки додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідницької роботи.

У розділі І «Джерела дослідження сакральної архітектури ХХ століття та концепція «української традиції» у творчості Радослава Жука розглянуто специфіку та структуру джерельної бази, з котрої складається

система наукового та професійного дискурсу щодо проблем сакральної форми у ХХ столітті, її інтерпретації у межах українсько-візантійської традиції, найбільш очевидними проявами яких була творчість представників української діаспори та експерименти пострадянських архітекторів кінця ХХ століття у Західній Україні. Розглянуто основні етапи становлення творчої особистості Радослава Жука та осмислення образу храму українсько-візантійської традиції. Окреслено еволюцію та культурологічний (передовсім архітектурний) дискурс, що ліг в основу трансформації образу храму як виразника національно-конфесійної ідентичності, котра на території Західної України отримала розвиток на межі ХІХ – ХХ століть.. Звернуто увагу на теоретичні роботи самого Радослава Жука, передовсім ті, в яких розкриваються його розуміння категорій «абстрактної геометрії» на основі музичної ритміки та закономірностей ритмічних співвідношень в українській церковній архітектурі. Проводиться аналіз побудованих за його проектами сакральних об'єктів. В силу відсутності фундаментальних праць, в яких досліджувався б феномен Радослава Жука, в рамках даної роботи було вперше проаналізовано чинники, що сформували його проектний світогляд, серед яких виділено три: відданість модерністському способу розуміння архітектурної форми; прагнення вийти за межі її суто раціоналістичного обґрунтування; розроблені Луїсом Каном принципи геометричної метафізики. Аналіз теоретичного доробку Радослава Жука засвідчив про те, що останній чинник був переосмислений ним саме як принцип, а не повторений як готовий прийом об'ємно-просторової організації. Зафіксовано що був сформований амбівалентний творчий світогляд Радослава Жука, який характерний переосмисленням стилістичної системи «інтернаціонального стилю» у динамічну систему нео-експресіонізму, а з іншого боку спробами розширити рамки (нео-) модернізму до рівня поетичного образу.

У розділі II «**Теоретичний дискурс про шляхи розвитку сакральної архітектури ХХ століття**» розглядається система джерел, що охоплюють дискурс навколо християнської сакральної форми у ХХ столітті. Особливий акцент робиться на спробах теоретичного обґрунтування функціоналістичного переосмислення тектоніки церковної будівлі відповідно до значимості літургійних дій.

Сформульовано основну специфіку формування методичної системи дослідження сакральної архітектури українсько-візантійської традиції у ХХ столітті, та, зокрема, творчості Радослава Жука, а також її застосування у рамках дослідження. Увага передовсім приділена еволюції сакральної архітектури української діаспори, в рамках якої чітко проглядаються два світоглядних напрямки: ностальгічно-традиційний та модерністський .В цьому

контексті було сформовано метод стилістично-еволюційного порівняння, що дав можливість виокремити п'ять основних напрямків сакральної архітектури діаспори, пов'язані із модерністським дискурсом: модернізм «інтернаціонального стилю»; неомодернізм та неоекспресіонізм; неоісторизм та постмодернізм.

У розділі III **«Формотворчі пошуки української ідентичності у сакральній архітектурі Радослава Жука»** проведено аналіз розробленої Радославом Жуком теорії мистецтва та архітектури, в основі якої лежить динаміка музичних ритмів, котрі сприймаються як основа для пізнання і творення всіх інших видів матеріальної культури (що була опублікована у 2002 році у збірнику "System research in Arts"). Зазначено, що це були витoki головної теоретичної праці Радослава Жука в галузі архітектури «Теорія ритмічних особливостей української церковної архітектури», що лягла в основу як його власних проєктів так і того впливу, який справила його творчість на пострадянських архітекторів Західної України межі ХХ - ХХІ століть. Зазначено, що «Теорія», фактично вперше, здійснювала інтеграцію різних стилістик асоційованих із українською ідентичністю (візантійсько-руська, козацьке бароко, народна дерев'яна архітектура), а також різних регіональних відмінностей (бойківська, наддніпрянська, гуцульська традиції тощо) в єдину інтегральну систему на основі спільної «геометричної абстракції» основних пропорцій та ритмів. Головними складовими теорії є своєрідна універсальна матриця ритмів, а також накладання на неї прикладів як української історичної архітектури, так і зразків інших культурних традицій та епох, що підтверджує об'єктивність наведених у теорії закономірностей.

На основі попередньо отриманих даних визначені головні символічні аспекти сакральної архітектури, котрі сформували проєктний світогляд Радослава Жука та пострадянських архітекторів Західної України межі ХХ – ХХІ століть котрі працювали у сфері сакральної архітектури. Зосереджено увагу на ключовій ролі досвіду плеяди галицьких архітекторів кінця ХІХ – початку ХХ століття, котрі заклали основи національно та конфесійно-детермінованого храму у Західній Україні, семантично відмежованого від польського, російського та москвофільського проєктів, що були, водночас, самобутньою інтерпретацією східно-християнської традиції та інтегровані і загальноєвропейський культурний дискурс. Головними формальними закономірностями, стали: переважаюча центрична домінантність, повернення до образу шоломоподібного верху та формування архетипічного образу, семантично пов'язаного із конфесійно-національною ідентичністю. Важливим також є тлумачення вироблених національних атрибутів, які в тій чи іншій формі використовувались як Радославом Жуком так і пострадянськими архітекторами Західної України. В їх основу лягли мотиви народної дерев'яної

архітектури, котрі були трансформовані відповідно до умов кам'яного будівництва. Було простежено еволюцію формоутворення, від лаконічних форм ранніх храмів так званого «хатнього типу» та пристосувань протестантських будівель, до значного переосмислення морфологічного досвіду межі ХІХ – ХХ століть в бік наддніпрянської атрибутики, як універсальної форми вираження національної ідентичності. Було виявлено риси онтологічної спорідненості архітектурних проблем та вирішень, в сакральній архітектурі української діаспори та Західної України межі ХХ – ХХІ століть, так само як її роздвоєність на модерну та еkleктичну. Виділено два типи проектів: радикально-пошукові та компромісні.

У розділ ІV «Вплив творчості Радослава Жука на розвиток сакральної архітектури Західної України кінця ХХ – початку ХХІ століть» присвячений окресленню та аналізу тих рис, які свідчать про спільність та пов'язаність архітектурного дискурсу Західної України із доробком Радослава Жука, як частини спільної традиції проектування та концептуалізації національно детермінованої сакральної форми.

Проведено синтез особливостей морфологічних прийомів розроблених Радославом Жуком та трактування сакральної форми пострадянськими архітекторами Західної України. Було визначено три перетини основних закономірностей обидвох сторін. Виділено групу спільних та відмінних характеристик у творчості Радослава Жука та пострадянських архітекторів Західної України межі ХХ – ХХІ століття. Виділено конкретні морфологічні риси паралельні у творчості Радослава Жука та пострадянських архітекторів Західної України. Проводиться аналіз різниці між досвідом проектування церков у Західному регіоні та решті території України на межі ХХ – ХХІ століть, та значення Радослава Жука у більш розвиненому модерністському дискурсі церковного будівництва, передовсім у Галичині. Виділено три напрямки, які позначили вплив творчості Радослава Жука на розвиток сакральної архітектури Західної України межі ХХ – ХХІ століть: есенціальний (як принципової можливості творення сакрального простору модерністськими засобами); методологічний (безпосереднє чи опосередковане використання «теорії ритмічних закономірностей українських церков»); прикладний (буквальне, або близьке до буквального відтворення прийомів та деталей, застосованих у творчості Радослава Жука).

Загальні висновки відповідають поставленим завданням та відображають основні результати дисертаційного дослідження.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

На наш погляд, результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю. Вони можуть бути використані у навчальному процесі під час курсового та дипломного проектування.

Наукове і практичне значення отриманих результатів полягають у тому, що результати дослідження можуть бути використані для подальших досліджень науково-дослідними установами, Результати дослідження, що узагальнюють дані про теоретичний та практичний внесок Радослава Жука у розвиток українсько-візантійської традиції сакральної архітектури та його вплив на проектування релігійних будівель у Західній Україні межі ХХ - ХХІ століть, можуть використовуватись в процесі практичного проектування церков, для складання лекційних курсів для базових напрямків 1201 «Архітектура» та 0202 «Дизайн». Практичне значення дослідження полягає у застосуванні його положень для виходу з кризи еkleктичних напрямків у архітектурі релігійних будівель, а також для курсу «Історія сучасної архітектури», «Історія Української архітектури», «Архітектурне проектування», та при укладанні методологічних розробок, навчальних посібників, в науково-популярних та науково-дидактичних виданнях.

1. Наукова новизна та практичне значення результатів роботи свідчать про її особливу теоретичну і практичну цінність для узагальнення та удосконалення теоретичних підходів та досвіду науково систематизованого феномену сакральної архітектури Радослава Жука як синтезу теоретичних відкриттів та практичного проектування Окреслено характерні риси сакральної архітектури Західної України межі ХХ - ХХІ століть і роль постаті Радослава Жука у її становленні.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основний зміст роботи опубліковано у 6-и публікаціях, 5 з яких наукові статті видані у фахових збірниках наукових праць, затверджених ДАК України, і 1 стаття у іноземному виданні та 2 тези доповідей міжнародних конференцій. Наукові результати дисертаційної роботи апробовано у доповідях на науково-практичних конференціях. Автор приймав участь у розробці каталогу до персональної виставки Р. Жука «Радослав Жук: «Місце, люди, час і архітектура», Львів, - 2014 р. - збір та оброблення матеріалу.

Кількість і якість доповідей на наукових конференціях свідчить про достатньо повну апробацію роботи. Список публікацій за темою дослідження вказує на повне викладення положень роботи у встановлених ДАКом наукових виданнях

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він в основному відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Бориса А.М. дисертаційного дослідження. Автореферат відповідає змісту дисертації і розкриває її основні положення. Наголосимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження

Загалом, позитивно оцінюючи здобутки дисертанта, вважаємо за необхідне зазначити наступні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи:

- В якості зауваження-поради науковцю від науковця. В дослідженнях і особливо офіційних публікаціях (до яких відноситься дисертація) не використовувати тверджень незакінченої дії. Маю на увазі авторські вирази про результати своєї роботи, які досить часто зустрічаються в цій дисертації типу: «...здійснена спроба», «...робиться спроба» та інші. Автор має свою думку, свій результат і сторінки дисертаційної роботи не місце для дискусії. Цей прийом можливий але як постановка для подальших досліджень. Розумію делікатність оціночних суджень по творчим питанням, але вибираючи тему і шлях який можна назвати архітектурною критикою необхідно ствердно висловлювати і відстоювати свої оціночні судження.
- Досить незвичними є дещо неконкретні, розмиті формулювання висновків, явищ, процесів. Автор мав враховувати, що він «грає на інших інструментах» і це потребує додаткових роз'яснень. Попри певну «розмитість» це можна зрозуміти і пояснити особливістю і складністю до таких визначень теми. Не з першого разу, але «налаштовуєся» на понятійний апарат здобувача. Це потребує додаткових зусиль і більш глибокого «занурення» в тему.
- Значно краще б розумілася робота якщо здобувач зробив би перед роботою понятійний словник. І роз'яснив певні поняття, наприклад: модерністський дискурс, світогляд (в контексті теми дисертації).
- Структура викладання матеріалу дещо заплутана. Описові матеріали, які відносяться до першого розділу з'являються в четвертому. Є певні перехресні повтори замість посилання на матеріал, викладений в попередніх розділах.
- В загальному контексті теми роботи, на наш погляд, мають бути більш доказові певні сентенції щодо доказовості пошуку особливого і видатного, щоб не залишилося відчуття що вигадано те чого немає. Це, на наш погляд, можуть бути додаткові ілюстрації, цитати та експертний

висновок авторитетних фахівців в галузі. Це не обов'язково із вже опублікованого. Це може бути судження, враження, інтерв'ю, які б підтверджували гіпотези.

Загальні висновки й оцінка дисертації

Незважаючи на зауваження, які не знижують загальної цінності роботи, дисертація повністю відповідає науковій спеціальності 18.00.01 – "Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури".

Дисертація Бориса А.М.. є завершеною науковою працею, яка пов'язана з вирішенням актуальної науково-прикладної задачі –аналіз впливу творчості Радослава Жука на розвиток сакральної архітектури Західної України в період кінця XX - початку XXI століть. Її автор Борис А.М.. представляє собою сформованого наукового працівника, яка здатна грамотно і на сучасному рівні вирішувати науково-прикладні задачі.

Автореферат відповідає змісту дисертації і розкриває її основні положення.

Враховуючи висловлене, вважаю, що дисертаційна робота на тему: «Принципи розвитку територій в зонах впливу міжнародних транспортних коридорів» відповідає вимогам п.11,14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань ДАК Міністерства освіти і науки України, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор Борис Андрій Михайлович .М. заслуговує присудження наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Офіційний опонент:

Доктор архітектури, професор завідувач кафедри інформаційних технологій в архітектурі Київського національного університету будівництва і архітектури

В.В. Товбич

Підпис професора Товбича В.В. ЗАСВІДОЧУЮ
Перший проректор Київського національного університету будівництва і архітектури

Д.О. Чернишов